

WANDELROUTES MET OPDRACHTEN VOOR HET ONDERWIJS

De Stad Geschonden vertelt over de Haagse geschiedenis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Met vier wandelroutes door vier Haagse buurten worden de sleutelperioden in de stad opnieuw tot leven gebracht.

1

BLOEMENBUURT

START- EN EINDPUNT: **Openbare Bibliotheek, Fahrenheitstraat 707 | Lengte: 2,5 km**

Oktober 1942 tot februari 1943: in de Bomen- en Bloemenbuurt worden de bewoners uit 175 straten geëvacueerd en de huizen in 75 straten gesloopt voor de bouw van de tankgracht, onderdeel van de Atlantikwall. **Menno Huizinga** woont in de Irisstraat en documenteert illegaal het vertrek van de bewoners, de sloop van de huizen en het graven van de tankgracht. Met deze wandeling komt je eerst meer te weten over de oorlogsgeschiedenis van de buurt, daarna volg je Menno met zijn verborgen camera.

2

DUINDORP

START- EN EINDPUNT: **Tesselsestraat 65 | Lengte: 3 km**

Nergens duurt de oorlog zo lang als in Duindorp: van 1939 tot 1953. Voor de aanleg van de Atlantikwall moeten velen in Den Haag hun woning verlaten. Na de oorlog kan iedereen weer naar zijn eigen huis, maar niet de Duindorpers. In 1945 wordt Duindorp namelijk een interneringskamp voor NSB'ers en andere verraders. Pas in 1947 kunnen de eerste Duindorpers terug, maar de laatste nieuwe huizen komen pas in 1953 beschikbaar. Leer de geschiedenis van Duindorp kennen met deze wandeling.

3

JOODSE BUURT

START- EN EINDPUNT: **GEMAK, Paviljoensgracht 20-24 | Lengte: 2,5 km**

Winter 1940 tot februari 1943. De Duitse bezetter registreert, isoleert en deporteert de joodse gemeenschap van Den Haag naar Polen. Aan de hand van dagboekfragmenten van de joodse scholiere **Edith van Hessen** en docent van het Joods Lyceum **dr. Italie**, leer je meer over het joodse leven in Den Haag tijdens de Tweede Wereldoorlog en de deportatie van Haagse joden. In totaal worden 14.000 van de 17.000 joden weggevoerd. Naar schatting 12.000 joden komen om in de concentratiekampen. Edith en dr. Italie overleven de oorlog.

4

CLINGENDAEL

START- EN EINDPUNT: **eindhalte buslijn 18, Laan van Clingendael | Lengte: 2,5 km**

Loop door de geschiedenis van Clingendael, een van de mooiste landgoederen van Den Haag. Het is 1940, het landgoed staat leeg en wordt in beslag genomen als woning van **Dr. Arthur Seyss-Inquart**, de 'Unterführer' van het door Nazi-Duitsland bezette Nederland. Met deze wandeling kom je meer te weten over Seyss-Inquart als Reichskommissar, over zijn gezinsleven en over wat de oorlog heeft betekend voor het landgoed Clingendael.

TIP! De wandelingen zijn ook te downloaden als multimedia-tour voor de smartphone op www.haagshistorischmuseum.nl/wandelroutes

Let op: de multimedia-tours verschillen met de pdf-wandelingen en bevatten bijvoorbeeld geen opdrachten.

De Stad Geschonden - Route 2

DUINDORP

Dit is Duindorp, een bijzondere wijk met een hechte gemeenschap in de duinen. Duindorp is een gemeenschap van vissers en schippers. Er is hier veel gebeurd in de oorlog en die oorlog duurde nergens zolang als hier: van 1939 tot 1953.

Mobilisatie: het startklaar maken van een leger voor een oorlog.

Interneringskamp: kamp waarin krijgsgevangenen en landverraders werden vastgehouden.

Met de *mobilisatie* in het najaar van 1939 kwam het Nederlandse leger de kust bewaken. In 1942 begonnen de Duitsers met de bouw van bunkers voor de Atlantikwall, een hele reeks vestingwerken langs de kust van Europa, van Noorwegen tot de Golf van Biskaje. Hiervoor moesten veel mensen hun woning verlaten. Na de bevrijding konden de meeste evacuees terug naar hun huis. Maar de Duindorpers niet.

Duindorp wordt in 1945 een *interneringskamp* waarin Nederlanders worden opgesloten die ervan worden verdacht meegewerkt te hebben met de Duitse bezetter: NSB'ers en andere verraders. Om de wijk staat een hoog prikkeldraadhek. Pas in 1947 kunnen de eerste Duindorpers terug, maar niet allemaal. Een deel van de huizen aan de rand van de wijk is verwoest – de laatste nieuwe huizen komen pas in 1953 beschikbaar.

START- EN EINDPUNT Tesselsestraat 65

LENGTE 3 km

VRAAG 1

Lees de introductietekst. Wist jij dat NSB'ers en andere verraders na de oorlog werden opgesloten in dit soort kampen?

Kinderen in Duindorp bij een luchtafweerkanon. (Collectie Henk Ambachtsheer)

1

Tesselsestraat 65

De bouw van de wijk begint aan het eind van de Eerste Wereldoorlog en gaat door tot ver in de jaren twintig van de 20e eeuw. Het oudste stuk bestaat uit sociale woningbouw voor de arme vissersgezinnen uit de sloppen van Scheveningen. Vissers zijn een diep gelovig volk, de kerk staat centraal. Maar iedereen gaat wel naar zijn 'eigen' kerk. Er staan hier twee kerktorens vlakbij elkaar.

VRAAG 2

Welke functie hebben de twee kerkgebouwen tegenwoordig? Wie maken er gebruik van?

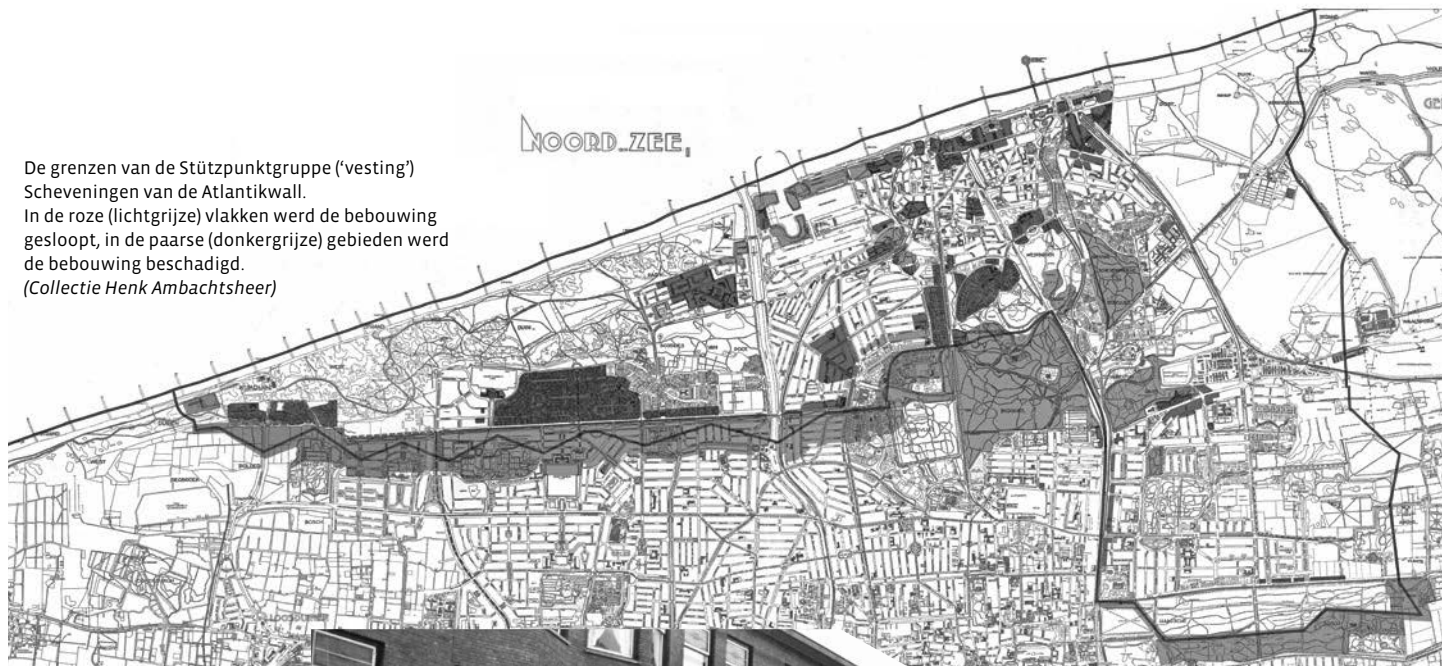
Je staat met je rug naar Tesselsestraat 65. Loop links de Tesselsestraat in.

2

Tesselsestraat

Bij de aanleg van de Atlantikwall bouwen de Duitsers Scheveningen en Duindorp om tot een soort vesting. Daar kunnen zij geen pottenkijkers bij gebruiken. Slechts een klein deel van de Scheveningse bevolking mag blijven: een paar middenstanders, een arts en andere mensen met onmisbare beroepen voor het leven van alledag. Maar de rest van de bevolking moet vertrekken. In Duindorp moet iedereen weg, zonder uitzondering.

De grenzen van de Stützpunktgruppe ('vesting') Scheveningen van de Atlantikwall. In de roze (lichtgrijze) vlakken werd de bebouwing gesloopt, in de paarse (donkergrijze) gebieden werd de bebouwing beschadigd. (Collectie Henk Ambachtsheer)

Verhuizing in de Tesselsestraat. (Collectie Henk Ambachtsheer)

Als je in Den Haag werkt, dan mag je op zoek naar een huis in de stad of directe omgeving, zoals de familie Pronk uit de Tesselsestraat vertelt:

"Alles wat er was, werd uit het huis gehaald, in de vrachtwagen gezet. Je had niets te vertellen. Je kreeg een brief, dat wel. En ik denk, dat er ineens een vrachtwagen voor de deur stond waar alles in moest. Wij wisten waar onze spullen heen gebracht werden, maar er waren dus mensen die wisten helemaal niet waar de spullen naar toe gingen. En er was al heel veel afgepakt van koper, eh ja goud stopte je weg, als je het had."

VRAAG 3

Wat zou jij in dit geval verstopten?

Steek aan het eind van de Tesselsestraat de Nieboerweg over en beklim het hoge duin. Ga eerst omhoog over het brede pad, neem even verder een schelpenpad links omhoog.

3

Hoge Nol

De Nol is het hoogste duin in de omgeving. Dit duin lijkt puur natuur, maar is voor een deel kunstmatig. In de jaren dertig werden de werklozen aan het werk gezet om duinen op te hogen. In de oorlog bouwen enkele aannemers in opdracht van de bezetter een bunker. Die ligt hier nog steeds onder het zand. Vanuit die bunker kan de haven (schuin rechts) beschoten worden.

Dit duin is tijdens en vlak na de oorlog een belangrijke plek voor veel Duindorpers. In de eerste oorlogsdagen – vóór de evacuaties – komen de mannen van het dorp hier bijeen om elkaar de laatste nieuwtjes te vertellen. In 1945 komt er een hoge prikkeldraadomheining om Kamp Duindorp, vier rijen dik. Daar zitten collaborateurs (verraders) opgesloten. De Duindorpers kunnen vanaf de Hoge Nol hun eigen huis bijna aanraken, maar ze kunnen er niet naar toe. Pas na 1946 worden de eerste straten voor de eigen bewoners vrijgegeven. De hele wijk is pas weer bewoonbaar in 1953.

De bunker op de duintop van de Hoge Nol, zoals deze in 2009 (tijdelijk) werd opgegraven. (foto CityWorks)

VRAAG 4a

Waarom zouden de Duitsers hier op de Hoge Nol een bunker hebben laten maken? Noem twee redenen.

1

2

Uit veel straten werden de klinkers gehaald om te gebruiken voor bouw- en wegeaanleg. Hier de Puttensestraat in Duindorp vlak na de oorlog. (Collectie Haags Gemeentearchief)

Recht voor je ligt Duindorp. Er loopt een scheiding van hier schuin naar linksachter door de wijk. Dat is de Tesselsestraat, met aan het eind het Tesselseplein. Rechts daarvan is sociale woningbouw, waar voor de oorlog het gewone vissersvolk woont. Links daarvan en in de Tesselsestraat zelf, is de woningbouw in particuliere handen. Daar wonen de schippers, stuurliu en monteurs. Ze hebben een positie tussen de vissers en de reders en voelen zich daarom vaak beter dan het gewone vissersvolk.

Een blik in de Terschellingerstraat. In dit deel van de wijk staat sociale woningbouw.

VRAAG 4b

Vanaf de Hoge Nol heb je een goed overzicht over de buurt. Sommige huizen zijn voor de oorlog gebouwd, andere zijn van na de oorlog. Bekijk de structuur van de bebouwing en benoem minstens twee verschillen in bouwstijl en -materiaal die je opvallen.

1

2

Loop het duin weer af, ga naar rechts. Steek de Nieboerweg over, ga aan de overkant naar rechts en even verder linksaf onder het poortje het Zeezwaluwhof in.

4

Zeezwaluwhof

Dit gedeelte van Duindorp werd in de Eerste Wereldoorlog gebouwd voor de vissers van het oude dorp Scheveningen. Zij leefden daar onder slechte omstandigheden, dicht opeengepakt in hofjes, sloppen en stegen. Om iets van de besloten sfeer van een dorp te behouden wordt in de hovenstijl gebouwd: aaneengeschakelde huizen met een gedeelde, open binnenplaats. Hierdoor ontstaat er een wereld op zichzelf.

Het bevel voor de gedwongen evacuatie komt hard aan bij de hechte gemeenschap. Mensen die voor hun werk gebonden zijn aan Den Haag mogen op zoek naar een huis in de omgeving. Maar wie bijvoorbeeld werkloos is of bejaard, moet naar het oosten van het land. Dat was wennen voor iedereen: vissers uit het westen en boeren in de Achterhoek vonden het soms moeilijk om elkaar te begrijpen.

Een van de geëvacueerden herinnert het zich nog goed:

"We gingen dus met de tram, een open tram, die zie je soms nog wel eens rijden. Ja, en in mijn gedachte is het een hele dag geweest. Op een gegeven moment brak er een beetje paniek uit, want er werd gezegd: 'Ze brengen ons naar Duitsland, oh ze brengen ons naar Duitsland!' En toen ontstond er dus een beetje paniek. Op een gegeven moment werden alle namen afgeroepen. Mijn zuster, de oudste van 16 jaar, die ging naar een boerderij die 'Lutte' heette, van de familie Brethouder. Een andere zuster van 15 jaar ging naar de familie Ebbers, die hadden een kruidenierswinkel. Mijn twee broers van 8 en 14 jaar gingen naar Hakstegge. En we kwamen daar aan en toen was daar een huishoudster, die heette Linne en er zat een oude man in een hoekje, naast het fornuis, aldoor te mopperen, steeds maar mopperen. Mijn moeder werd op een stoel gezet en zij kon haar benen in de oven doen. Het fornuis was natuurlijk uit, maar die oven bleef heel lang warm. Mijn zusje zat op haar schoot en ik stond er naast. En die oude man zat maar te mopperen. Achteraf zei hij waarschijnlijk: 'Allemaal opvrèters, allemaal opvrèters.' Want ze hadden waarschijnlijk niet aan de man verteld dat zij geld kregen voor de mensen die ze opnamen."

VRAAG 5

Wat zou de boer bedoeld hebben met zijn gemopper “allemaal oprèters”?

Ga rechtdoor tussen twee nieuwbouwblokken het Zeezwaluwhof uit en sla rechtsaf de Meeuwenstraat in. Ga aan het eind linksaf de Houtrustweg op. Links waren vroeger het Meeuwenhof en het Pluvierhof; nu staan er nieuwe huizen. Loop een stukje langs het Afvoer- of Verversingskanaal tot de kruising met de Pluvierstraat.

5

Pluvierstraat

In 1945–1946 staat hier een hoog prikkeldraadhek. Daarachter zitten rond de 5.700 NSB'ers opgesloten. Direct na de bevrijding pakken de Binnenlandse Strijdkrachten heel veel mensen op. In heel Nederland zijn dat er bijna 100.000. De arrestaties zijn niet allemaal terecht.

In het kamp gaat het er niet altijd zachtzinnig aan toe. De onervaren bewakers worden vaak omgekocht en delen soms straffen uit zonder reden. Als er in de loop van 1946 nog steeds geen schot komt in de afhandeling van de gevallen, begint het te broeien. Op 17 juni loopt het uit de hand en ontstaan er rellen. De belangrijkste brandhaard is hier, in de Pluvierstraat. Vanaf deze hoek lost de buitenbewaking de eerste schoten. Er valt één dode. De volgende ochtend is de zaak weer onder controle. Na de opstand komt de juridische afhandeling in een stroomversnelling. De lichte gevallen worden in de loop van 1946 vrijgelaten, de rest wordt afgehandeld door bijzondere gerechtshoven.

Het hek om kamp Duindorp.
(Collectie Haags Gemeentearchief)

“Een groot aantal van de gedetineerden is totaal moedeloos ten gevolge van het feit dat zij al langer dan een jaar vastgehouden worden. De zwarte handel tiert welig in het kamp. Er zou van alles te krijgen zijn, zelfs jenever. Alle goederen worden door het bewakend personeel het kamp binnengesmokkeld. De helft van het personeel zou omkoopbaar zijn.”

Bron: onderzoeksrapport over Kamp Duindorp, geciteerd in een brief van 23 juli 1946 van de inspectie van het Directoraat Generaal van de Bijzondere Rechtspleging.

VRAAG 6

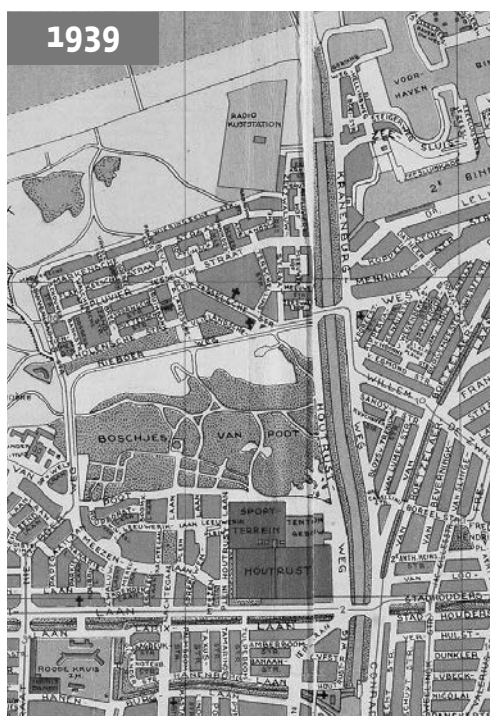
Benoem de omstandigheden in het kamp die hebben bijgedragen aan de ontevredenheid en de rellen.

Loop verder rechtdoor tot de hoek met de Gruttostraat.

6

Gruttostraat

Hier zie je de Wederopbouw van Duindorp in één oogopslag: drie straatjes met laagbouw in de traditionele stijl van die tijd, met haaks daarop een portiekflat. Vooral de eengezinswoningen zijn bij oplevering in trek bij 'schippers en stuurlui'. De bewoners van de nieuwbouw bekeken de inwoners in klederdracht een tikkeltje argwanend.

Detail van een kaart van Den Haag uit 1939.
(Collectie Haags Gemeentearchief)

Luchtfoto van Duindorp (boven) met verticaal rechts het Verversingskanaal. Foto in 1945 gemaakt door de RAF, de Britse luchtmacht.
(Collectie Haags Gemeentearchief)

Den Haag in 2015.

VRAAG 7

Vergelijk de kaart uit 1939 met de luchtfoto uit 1945 en met de huidige kaart. Wat valt je op? Noem drie verschillen.

1

2

3

Loop door tot de hoek met de Zeezwaluwstraat.

7

Zeezwaluwstraat

Het is moeilijk voor te stellen, maar rechts van dit pad liep het Verversingskanaal rechtdoor in één lijn naar het strand en de zee. Ter hoogte van het punt waar je nu staat, lag een sluis om bij eb het overtollig water te lozen en bij vloed het wassend zeewater te keren. Kijk maar op de luchtfoto.

In het kanaalwater bij de sluis was van alles te vinden, van dode dieren tot en met fruit en groente dat verderop in het kanaal uit de platbodems uit het Westland was gevallen. Er was hier veel leven. Ook was het een spannende speelplek voor kinderen.

Bij de aanleg van het Norfolkterrein in de jaren zeventig van 20e eeuw werd het kanaalvak tussen het strand en de sluis gedempt en de zeesluis gesloopt.

VRAAG 8

Het Verversingskanaal werd in de negentiende eeuw gegraven. Waarom zou het kanaal zo heten? Leg je antwoord uit.

Luchtfoto van Duindorp en de Scheveningse haven, met verticaal door het midden het Verversingskanaal dat in zee uitmondt. Foto in 1945 gemaakt door de R.A.F., de Britse luchtmacht. (Collectie Haags Gemeentearchief)

Ga links de Zeezwaluwstraat in. Ga vlak voor de bocht naar links afbuigt, naar rechts en klim tussen een opening in het hek via het zandpad omhoog. Loop net zo ver tot je aan de rechterkant uitzicht hebt over de haven. Ga dan verder omhoog, schuin links naar de duintop met ontluchtingspijp.

8

Hoogste duin

Dit is geen gewone duin, want ook hierin zit een bunker verstopt. Vanuit deze kanonbunker kan je de monding van de Scheveningse haven zien. Wie 'Scheveningse haven' zegt, zegt 'visserij', maar daar komt in de loop van de Duitse bezetting weinig meer van. De oorlog vergroot de gevaren op zee, de Duitse bezetter dwingt de vissers tot kustvisserij en probeert ook Scheveningse vissersschepen in te zetten voor spionage. Wie kan er overzee ontsnappen uit de nachtmerrie die de oorlog over de stad afroept? Sommigen proberen het en een enkeling weet Engeland te bereiken.

Door de bouw van de Atlantikwall wordt ontsnappen naar de overkant vanuit de haven echt onmogelijk. Er wordt een kabel in de monding gespannen. Betonnen 'drakentanden' moeten aanvallers verhinderen aan land te komen.

Betonnen 'drakentanden'.

VRAAG 9

Aanvallen vanaf zee heeft voordelen en nadelen. Noem één voordeel en één nadeel.

Voordeel:

Nadeel :

Ga een stukje het duin af, dan linksaf steeds langs het hek aan de linkerhand en de zeereep aan de rechterhand.

9

Radio Scheveningen

Je loopt nu een lang stuk langs een hoog prikkeldraadhek. Dat is de omheining van het voormalige terrein van Radio Scheveningen. Radio Scheveningen is dé verbindinglijn van Nederlandse schepen met het vasteland. Tijdens de eerste dagen van de bezetting probeert de Duitse bezetter via een oproep alle Nederlandse schepen naar Nederlandse havens terug te laten keren. Geen schip geeft hieraan gehoor. De oproep is namelijk in strijd met de laatste instructie van Radio Scheveningen (op 14 mei 1940) alle oproepen voortaan te negeren.

De Duitsers noemen Radio Scheveningen voortaan 'Küstenfunkstelle Scheveningen'. Langs radiotelegrafische weg worden er berichten in geheime codes uitgewisseld met Duitse schepen en vliegtuigen. Ook worden de berichten van de geallieerden ermee afgeluisterd.

Radio Scheveningen wordt vaak aangevallen door de geallieerden, maar de zender blijft functioneren. De verwoestingen van zendgebouw en apparatuur aan het eind van de oorlog zijn het werk van de Duitse bezetter. Pas op 29 juni 1945 wordt er weer voor het eerst door Radio Scheveningen uitgezonden.

Radio Scheveningen aan de Houtrustweg wordt hersteld, foto uit 1946. (Collectie Haags Gemeentearchief)

VRAAG 10a

Waarom gaf Radio Scheveningen instructie om alle oproepen voortaan te negeren?

VRAAG 10b

Waarom zouden de Duitsers de zendmast aan het eind van de oorlog vernield hebben?

Blijf rechtdoor lopen tot strandopgang 11.

10

Strandopgang 11

Achter de fietsenstalling groeit een wilgenbosje. Daarachter zie je een duin met een platte bovenkant. In 1943 bevindt zich daar de vuurleidingpost van een batterij Duits luchtafweergeschut. Van hieruit worden de schietcommando's gegeven aan de zes luchtafweerkanonnen die hier verspreid in de duinen zijn opgesteld. Deze bestoken de geallieerde vliegtuigen die 's avonds en 's nachts overvliegen, op weg naar Duitse steden. Maar soms hebben ze ook doelen voor de kust op het oog.

Loop bij de kruising van strandopgang 11 rechtdoor langs de achterkant van de zee-reep. Ga bij de volgende afslag naar links, landinwaarts.

11

Duintopje

Onder deze duin ligt veel beton, op de duintoppen om ons heen stonden vijf open geschutopstellingen voor de luchtafweer. Op de duin waar we nu staan, stond ook luchtdoelgeschut.

Luchtafweergeschut in de duinen nabij de Wieringsestraat, politiefoto uit 1945. (Collectie Haags Gemeente-archief)

VRAAG 11

Waarom zouden er in de duinen zoveel geschutopstellingen hebben gestaan?

Vervolg het pad richting Duindorp. Sla na ongeveer 40 meter schuin links een smal zijpad in en loop daarna de speelweide over.

12

Speelweide

Hier lagen allerlei bouwwerken die voor de Atlantikwall zijn gebouwd. Ook zijn er hier en daar korte ondergrondse gangen tussen woonbunkers en geschutopstellingen aangelegd. Het badhuis, of wat daarvoor doorging, lag hier in de duinen linksboven deze speelweide. In de jaren vlak na de oorlog is er ook in sommige bunkers gewoond. Voor de Duindorpse kinderen zijn de bunkers en gangen een heerlijk, verboden en dus spannend speelterrein.

VRAAG 12

Kijk om je heen en vertel wat er op deze plek nog zichtbaar is uit de Tweede Wereldoorlog.

Loop de speelweide helemaal uit, steek het asfaltpad over, de duinen uit. Ga aan de duinrand even linksaf en dan rechtsaf tussen nieuwbouw naar de Markensestraat. Sla deze links in.

13

Markensestraat

Tussen 1943 en 1945 is Duindorp *Sperrgebiet*, verboden terrein. De huizen dicht bij de duinen worden door de militairen gebruikt als stallen, garages en brandstofopslag. Veel straten zijn opgebroken. De klinkers worden door de Duitsers gebruikt als bouw-materiaal voor de aanleg van een weg langs de bunkers in de duinen.

Na de oorlog zijn de huizen volledig uitgewoond. Veel ruiten zijn stuk, deuren ontbreken soms, woningen zijn doorgebroken. De gevangenen in Kamp Duindorp slapen op juten zakken met stro gevuld en er is veel ongedierte. Het zal je niet verbazen dat de gemeente, na de opheffing van het kamp, de huizen eerst een opknapbeurt moet geven voordat de Duindorpers er weer in konden terugkeren.

Net na de oorlog is de woningnood groot. Nergens zijn zoveel huizen voor de Atlantikwall gesloopt als in Den Haag. De ambtenaren, die na 1942 met hun ministeries waren meegereisd naar het midden van het land, mogen als eerste terug komen. Daarna pas de 'gewone' mensen.

Loop door, sla rechts de Goereesestraat en vervolgens links de Flakkeesestraat in.

14

Flakkeesestraat

Vanaf september 1944 gaat Hitler werken met een nieuw wapen, de V2. Het zijn raketten die van verrijdbare lanceerinstellingen afgeschoten worden en die in vijf minuten ergens in Engeland inslaan.

Vanuit het Haagse bos worden veel V2's afgeschoten. De lancering gaat niet altijd goed: soms komt een raket eerder naar beneden, in een woonwijk van Den Haag bijvoorbeeld. Zo is er ook in deze straat één neergestort. De inslag van de raket had niet de ernstige gevolgen zoals na het 'vergissingsbombardement' in de woonwijk Bezuidenhout op 3 maart 1945, door een navigatiefout van de geallieerden.

VRAAG 13

Zoek op: welke catastrofale gevolgen had de opslag van V2-raketten in Den Haag voor de wijk Bezuidenhout?

Een V2 die te vroeg naar beneden viel en terecht kwam in de Flakkeesestraat, begin 1945. (Collectie Haags Gemeente-archief)

Ga aan het eind rechtsaf de Bevelandsestraat in naar het Tesselseplein.

15

Tesselseplein

Het pand op nummer 1 deed dienst als wachtlokaal voor de Binnenlandse Strijdkrachten die hier kampbewakers waren. Onder het plantsoen bevinden zich nog schuilplaatsen tegen luchtaanvallen. Als je dit niet weet, lijkt nog maar weinig op dit plein te herinneren aan de oorlog. Wel zie je een herdenkingsmonument staan. Het bestaat uit drie delen. Links staat 'evacuatie 1943-44' rechts lezen we 'terugkeer na 1946'. De middelste steen vermeldt 'bezetting' – zonder jaartal.

Vrouwen in Scheveningse dracht op het Tesselseplein bij de inhuldiging van het oorlogsmonument in 1952. (Collectie Muzee Scheveningen)

VRAAG 14

Welke periode direct na de oorlog (waarover je veel hebt gelezen in deze wandeling) wordt niet vermeld op het herdenkingsmonument? Wat zou hiervoor de reden kunnen zijn?

Loop aan de andere kant van het plein de Tesselsestraat in. Loop langs de rechterkant van de straat tot het kerkgebouw aan je linkerhand.

16

Tesselsestraat 65

In de Tesselsestraat bevinden zich nog twee herinneringen aan Kamp Duindorp. Het huizenblok rechts was in gebruik als zogeheten kunstenaarsbarak. Wanneer de oude bewoners terug komen na de oorlog, vinden ze overal muurschilderingen in het gebouw. Ondanks dat zij deze mooi vinden, hebben ze de kunstwerken toch maar weggehaald. Direct rechts van de kerk zaten 127 Nederlandse SS'ers vast in de Eerste Taborschool, die nu is gesloopt. In 1944– 1945 bemanden deze, en andere Nederlandse SS'ers het luchtafweer in de duinen achter Duindorp.

VRAAG 15

Waarom zouden de terugkerende bewoners de muurschilderingen toch hebben weggehaald?

EINDE ROUTE